

Олександр Огуй, Олександр Каглян,
Сергій Пивоваров

ОСОБЛИВОСТІ ГРОШОВОГО ОБІГУ БУКОВИНИ ТА ГАЛИЧЧИНИ У СКЛАДІ ГАБСБУРЗЬКОЇ АВСТРІЇ

Зміна характеру виробничих відносин, освоєння нових способів господарювання змінили і рівновагу політичних сил на сході Європи у третій чверті XVIII ст.: Австрія та Росія вдруге переділили європейські володіння за рахунок ослаблих Туреччини та Польщі. Внаслідок Першого поділу Польщі Австрія приєднала до себе у 1772 р. колишні землі Галицько-Волинського королівства, мотивуючи це тим, що Габсбурги як угорські королі мали право на володіння цими землями. Для стратегічного сполучення щойно здобутої Галиччини із Трансильванією Йосиф II забажав 1773 р. приєднати до Австрії й Буковину на підставі колишньої належності Буковини до Покуття.

Після анексії Буковини Австрія запровадила на її території військове адміністрування (1774-1786 рр.). Хоча Буковина та Північна Бессарабія тимчасово ще продовжували керуватися молдовським законодавством¹, їх територія потрапила в русло реформ Йосифа II. Певна стабільність становища та вищий рівень соціально-економічного розвитку Австрії посприяли налагодженню продуктивного виробництва на нових територіях, переходу їх із феодальних на капіталістичні рейки. З розвитком банківської справи майже зникли скарби. Про особливості монетного обігу свідчать, крім монетних прикрас – салб, що частково тезаврували обігові монети², циркуляри королівсько-імператорського (далі – к.-і.) Галицького губернаторства-королівства, у яких закріпилися австрійські, польські, румунські та українські терміни. Зупинимось детальніше на цих важливих документах, що засвідчують особливості місцевого грошового обігу.

В основі австрійської монетної системи, запровадженої на цих територіях разом із встановленням австрійської влади, лежав, згідно з реформою графа Ф. фон Гаугвітца від 7.10.1750 р. та австро-баварською монетною конвенцією від 20.09.1753 р.³, «рейнський флорин» (рфл), що як лічильне поняття відповідав 60 крейцерам. За існування к.-і. циркуляром №57376 від 28.10.1817 р. лічильний флорин (або гульден в якості обігової монети) містив: два півгульдени або чвертьталари (Vierteltaler) чи чвертаки, три двадцятикрейцеровики (Zwanziger; сфанци; сороківці), три та 3/4 сімнадцятикрейцеровиків (Siebenzehner; маріяші), 6 десятикрейцеровиків (Zehner), 8,57 зібенери – семикрейцеровиків (Siebener; пітачі), 12 п'ятикрейцеровиків (Fünfkreuzer, Fünfer), 20 трьохкрейцеровиків (Groschen; гроші), 60 крейцерів (Kreuzer; кручери; грїцари) та 120 денаріїв (Denar; бані; денари), 240 пфенігів карбованих з кельнської марки срібла. Два лічильних флорини або гульдени складали 1 талар (Taler), а 4,5 флоринів – один золотий дукат (Dukaten)⁴.

Окрім конвенційних монет державно визнаними засобами розрахунку були й територіальні випуски для визначених нових земель. Це були: 1 (шеляг), злотові 15 та двозлотові 30 крейцерів 1774-77 рр., необхідні для того, щоб населення постпольської Галиччини призвичаїлося до ведення рахунків австрійськими грошима; монета «ломпарда-венечана»: центезімі (1817) (сольдо, скудо та його половина й четвертина, соверен золотом (1823); австро-нідерландські кронталари, їх половинки та четвертини тощо), про курс яких інформували населення коронних земель (й в т.ч. Галиччини та Буковини)⁵.

Вивчення архівних джерел показало, що, окрім австрійських монет, у грошовому обігу Галиччини та Буковини внаслідок специфіки їх історичного розвитку та географічного розташування, перебували і не завжди дозволені для обігу грошові знаки багатьох країн: турецькі піастри та ісокари, рагузькі талари, російські рублі, талари і розмінна монета німецьких держав – Баварії, Саксонії, а також Польщі тощо, які приховувалися під позначенням «лей» (з різними означеннями). Хоча к.-і. губернаторство у 1792-93 рр. надсилало зі Львова грізні циркуляри щодо того, що монети, не за-

значені у патенті, за винятком турецьких монет, не мають грошового курсу, та інформувало місцеву «публіку» Буковинського дистрикту (особливо Сучавського округу) про те, що ці монети знаходяться поза обігом і розглядаються тільки як товар чи металевий брухт, іноземні монети продовжували функціонувати⁶. За пізнішими численними циркулярами к.-і. Галицького губернаторства передбачаються, що, якщо сторони не володіють іншими золотими чи срібними монетами, які відповідають тарифу, то згідно з патентом від 17.04.1796 р., вони мають право користуватися російськими рублями, за умови, що ті не пошкоджені та не надто зношені, чи обрізані⁷.

Мабуть, саме завдяки збереженню іноземної монети спостерігається і певна закріпленість термінології, що звично виражала у внутрішньобуковинських документах різнопланові монети за допомогою давнього терміна «лей» (часто з супутніми назвами грошових одиниць бані або крейцери), що появлявся з означеннями – л.грішми добрими (тобто доброякісною срібною, а не мідною монетою – у 1794-1796 рр.), л.грішми готовими («гата», наявними – у 1773-1792 рр.), л.грішми турецькими (тобто у парах, пістрах – 1794-1810 рр.), л.грішми цісарськими чи імператорськими (австрійськими – у 1786-1840 рр.) чи л.грішми німецькими (1797 р.), л.грошима в асигнаціях, л. в ейнлезунгсшайнах (1814 р.), л.конвенційні. Випадки застосування лея як лічильного поняття протистоять поодиноким випадкам, де лей позначає карбовану монету – леї (леви) турецькі (8 випадків слововжитку з 1793-1810 рр.) та леї німецькі (4 слововживання з 1782 р.)⁸.

Грошовий курс обігових монет постійно корегувався⁹. Це мало свої підстави. Наприкінці XVIII ст. Австрія, мобілізувавши свої ресурси для війни з наполеонівською Францією, опинилася в скрутному фінансовому становищі і ввела в обіг патентом від 20.04.1795 р. нові розмінні монети в 6, 12 та 24 крейцери низької 250-ї проби. Їх зняли з обігу у 1801 р. оскільки 12-крейцерові монети («бани де доиспрезьче крѣйцари») залишалися на руках у буковинців, то губернаторство дозволило оплачувати ними податки до 30.11.1802 р.¹⁰. Повторна емісія у 1802 р. низькопробних розмінних 7-крейцерових монет 250 мпр. збільшеної ваги знову похи-

тнула довіру до конвенційної системи. Через нестачу срібних монет у буковинському обігу продовжують з'являтися монети сусідніх держав, розповсюджені тут ще до австрійської окупації: піастри, рублі. Галицьке губернаторство було вимушене дозволяти їх циркуляцію у 1792 р., 1807 та 1817 рр.¹¹. Нестача срібла навіть для низькопробних монет призвела до того, що в 1799 р., як засвідчують відповідні циркуляри, австрійський уряд випустив мідні монети вартістю в 3 крейцери на 164 гульдени з віденського центнера (вага 56 кг), а в 1800 р. – ще легші мідні трьохкрейцеровики, крейцери та їх половинки на 213 гульденів 20 кр. з віденського центнера. Вивіз дзвінкої монети з Буковини у прикордонні домініуми був обмежений у 1802 р. до 25 рфл.¹²

Інший вихід із скрутного фінансового становища, що склалось внаслідок невдалих військових дій, уряд вбачав у збільшенні емісії банківських білетів, так званих банкоцетлів (нім. Bancozettel; молд. «банкоцедула») та запровадженні із 1796 р. їх примусового курсу. Внаслідок зростаючого інфляційного обезцінення паперових грошових знаків з'явився лаж (надбавка у банкнотах до вартості дзвінкої монети), який у 1799 р. становив тільки 8 гульденів на 100 гульденів конвенційними монетами, у 1802 уже 22 гульдени, а у 1809 р. – аж 196 гульденів¹³. Саме тому за циркуляром №10 984 від 16.03.1807 р.¹⁴ населенню Буковини було дозволено для полегшення оплати податку замість 20 крейцерів конвенційною монетою (КМ) сплачувати 35 крейцерів банкоцетлями чи мідними грошима («крѣцари ом бани де конвенціє – банкоцѣдули, сау бани де арамъ»), тобто перевищення сягало тут 150 гульденів банкоцетлями на 100 гульденів КМ.¹⁵

Щоб компенсувати нестачу розмінної монети у сріблі та міді, уряд випустив у 1805 р. паперові розмінні знаки (Münzzettel; сьмне де хартіє) в 3, 6, 15 крейцерів, які були зняті з обігу у 1807 р.¹⁶, а потім, у цьому ж році, – мідні монети вартістю у 30 та 15 крейцерів (тобто пів- та чверть рейнського флорина) на основі банкоцетлів. Проведення реформи 1806 р. викликало на Буковині різку негативну зміну настрою серед населення та чутки про зниження вартості банкоцетлів¹⁷. З обігу почали зникати не тільки срібні, а й мідні монети. Галицьке королівство закликало Буковинське окру-

жне управління вдатися до рішучих заходів стосовно тих осіб, що накопичували мідні гроші¹⁸.

Частковим виходом у цій ситуації був дозвіл королівства-губернаторства від 11.09.1807 р. ввозити турецьку монету у вигляді срібного брухту. Крім того, враховуючи військові потреби, з обігу, за розпорядженням Франца I від 17.09.1807 р., були вилучені та переплавлені 17-крейцеровики і старі семикрейцеровики (молд. «мърієши ши пѣтачи чей веки»), які тільки протягом чотирьох тижнів приймалися в аеріальних касах за їх номінальною вартістю, а потім до 1825-х рр. тільки за 15 та 6 кр.¹⁹.

Новий розлад грошового господарства та банкрутство призвело у 1811 р. до першої австрійської девальвації банкоцетлів та мідних монет аж у 5 разів. Банкоцетлі були замінені новими паперовими грошима: вимінними або викупними білетами (Einlösungschein)²⁰, що утвердилися в буковинському обігу. Для прикладу, частину с. Банила (Підгірний) Релігійний фонд продав за 13064 гульденів викупними білетами²¹. Іван Волчинський із Звиняча у своєму заповіті залишав дочкам у 1814 р. 8000 лей в «айнлезинсшайне» на зейстрію (посаг)²². В деяких касах з'явилися фальшиві викупні білети на суму до 20 флоринів КМ²³.

Нова грошова реформа 1811-1812 р. – запровадження віденської валюти (Wiener Währung)²⁴ вимагала срібного покриття, через те у 1810-1814 рр. на Буковині було проведений ряд заходів з конфіскації золотого та срібного церковного майна та здачі срібних виробів з їх подальшим обміном на державну монету²⁵. Грошовий голод на розмінні монети австрійський уряд намагався компенсувати випуском нових мідних монет вартістю 3;1;1/2 та 1/4 кр. 1812 р. на 213 гульденів 20 кр.²⁶ Для цього були зняті з обігу попередні випуски та проголошена заборона вивозити мідні монети з Буковини за межі краю²⁷.

Наслідки фінансової катастрофи 1811 р. міністру фінансів Штадіону вдалося полегшити тільки з 1815 р., значною мірою завдяки французьким репараціям. Після закінчення наполеонівських війн патентом від 1.06.1816 р. офіційно відновлено карбування монет за конвенційною стопою (КМ), часто згадуваних у галицьких та буковинських актах тих років.

Хоча новостворений Австрійський національний банк випустив банкноти без примусового курсу, ажіо срібних монет знизилося, і уряд вдався у 1824 р. до другої девальвації – викупні банки отримали курсове співвідношення 1:2,5. Про це засвідчує і курс паперових грошей у містах Буковини та Галиччини²⁸.

Зупинивши в 1821 р. інфляцію, австрійський уряд, а отже й Галицьке губернаторство, вдалися до ряду заходів, спрямованих на урегулювання обігу на нових територіях²⁹, встановленню курсу золотих та срібних монет, що знаходилися в обігу на території Буковини³⁰. До того ж, за циркуляром від 20.12.1823³¹ у погодженні з к.-і. міністерством фінансів було навіть дозволено, для поживлення грошової циркуляції, зняти заборону на обіг іноземних золотих та срібних монет, раніше не дозволених у законному обігу, а також на їх завезення углиб країни. Тому на митницях Буковини встановлювався безмитний провіз монет.

Однак, враховуючи постійну нестачу срібла для карбування розмінної монети, Галицьке губернаторство проводило політику збереження запасів австрійського срібла за рахунок ввезення монет інших держав (у т.ч. Туреччини) як срібного брухту³². Тому коли молдовські власті заборонили з жовтня 1825 р. вивозити турецькі золоті та срібні монети³³, губернаторство у грудні відповідно заборонило вивозити в Молдову австрійські срібні монети³⁴.

Як засвідчують численні документи, нестача власної монети, близькість до кордонів тощо сприяли подальшому функціонуванню зарубіжної монети, яка приховувалася за нейтральним поняттям «лей». Подальше ознайомлення з буковинськими документами, виданими дослідником Т.Баланом, та циркулярами к.-і. Галицького губернаторства переконливо засвідчує, що наприкінці 30-х рр. XIX ст. перед початком другої інфляції 1848-1851 рр. остаточно завершилося входження монетного обігу Буковини у загально-австрійський.

¹ Нариси історії Північної Буковини/ За ред. Ф.П.Шевченка, В.М.Ботушанського, В.М.Курила, П.В.Михайлини, Є.С.Приходька,

О.С.Романця. – К.: Наук. думка, 1980. – 339 с.

² Огуй О.Д., Каглян О.Є., Танащук Н. Обіг австрійських монет на території Західної України // Нумізматика і фалеристика - №4. - 1997 - С.28-43.

³ Probszt G. Österreichische Münz- und Geldgeschichte: Von den Anfängen bis 1918. In 2 Teilen. – 3.Aufl. – Wien/Köln/Weimar: Böhlau, 1994. – 495-696.

⁴ Каглян О.Є., Огуй О.Д., Пивоваров С.В. Грошовий обіг на Західно-українських землях у другій половині XVIII століття // Українська нумізматика і боністика: Додаток до журналу «Вісник Національного банку України». - К., 2000. – № 1.- С.48 – 62.

⁵ Державний архів Чернівецької області (далі – ДАЧО). – Ф. 1. Окружне управління Буковини. – Оп. 1. – Спр. 4489. – Арк. 3-31; Каглян О.Є., Огуй О.Д., Пивоваров С.В. Вказ. праця.

⁶ ДАЧО. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 380. – Арк. 1,2,5; Спр. 355. – Арк.11.

⁷ ДАЧО. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 3390. – Арк.11.

⁸ Balan T. Documente bucovinene. – Vol.V:1745-1760. – Cernaubi, 1939.- С.40-130.

⁹ ДАЧО. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 3362. – Арк.7,27-28. – Каглян О.Є., Огуй О.Д., Пивоваров С.В. Вказ. праця.

¹⁰ ДАЧО. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 1230. – Арк.4-62.

¹¹ ДАЧО. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 380. – Арк.1,2,5.

¹² Там само. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 1230 – Арк.4-62.

¹³ Зварич В.В. До питання про грошовий обіг у Галиччині під пануванням Австро-Угорщини // Історичні джерела та їх використання. - Вип.2.-К., 1966.-С.203-214.

¹⁴ ДАЧО. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 1889. – Арк.14,90,148-154,157-162.

¹⁵ Каглян О.Є., Огуй О.Д., Пивоваров С.В. Вказ. праця.

¹⁶ ДАЧО. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр.1889. – Арк.14,90,148-154,157-162.

¹⁷ ДАЧО. – Ф. 1. – Оп. 2. – Спр. 1682. – Арк.1-4.

¹⁸ ДАЧО. – Ф. 1. – Оп. 2. – Спр. 1681. Арк.1-2.

¹⁹ Там само. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр.1889. – Арк.14,90,148-154,157-162.

²⁰ Огуй О.Д. Монетно-лічильні найменування на Буковині та в Молдові в кінці 14-першій третині XIX ст. – Чернівці: Рута, 1997. с.131-225.

²¹ Balan T. Вказ. праця.

²² Там само.

²³ ДАЧО. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 4489 – Арк.3-31.

²⁴ ДАЧО. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 583. – Арк.1-19.

²⁵ Огуй О.Д., Каглян О.Є., Танащук Н. Вказ. праця.

²⁶ Зварич В.В. Вказ. праця; ДАЧО. – Ф. 1. – Оп. 2. – Спр.1682. – Арк.1-4.

²⁷ ДАЧО. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 2270. – Арк.94.

²⁸ ДАЧО. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 4081. – Арк.4,41.

²⁹ ДАЧО. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 3881.- Арк.12-13.

³⁰ ДАЧО. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 3362. – Арк.7,27,28.

³¹ ДАЧО. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 4489. – Арк.3-31.

³² Там само. – Спр.1230. – Арк.4-62.

³³ ДАЧО. – Ф. 1. – Оп. 2. – Спр. 1240. – Арк.4.

³⁴ ДАЧО. – Ф. 1. – Оп. 2. – Спр. 1241. – Арк.1-53.

Олег Клименко, Анатолій Клименко

ПРИВАТНІ МЕТАЛЕВІ БОНИ В ГАЛИЧЧИНІ ВІД ПОЧАТКУ XVIII СТОЛІТТЯ ДО І СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Питання емісії приватних бон Галиччини XVIII – початку XX ст. як явище місцевих бонно-нумізматичних матеріалів може бути розв'язане лише в масштабах всієї України. І справа тут не в кількості металевих бон, які збереглися до нашого часу в музеях, приватних колекціях, а в іншому:

— переважна більшість матеріалів є анонімними, не піддаються ідентифікації і вважаються фахівцями мало перспективними;

— маєтки магнатів та шляхти нерідко були розпорошені по різних населених пунктах Галиччини, а іноді й України. До складу великих магнатських доміній входила ціла система фільварків, «ключів» з кількох фільварків, волостей та графств, тому приватні бони могли одночасно перебувати в обігу в окремих населених